

Rättsväsendet

sluter sig för insyn från allmänhet och press

"Varför ska medborgarna lita på ett rättsväsende, som gömmer allt fler av sina förehavanden bakom sekretess?"

Medan EU har börjat intressera sig för ökad öppenhet så går Sverige, åtminstone inom rättsväsendet, åt rakt motsatt håll. Sömniga lagstiftare tillåter rättsapparaten att sluta sig allt mer för kritisk insyn.

I våras inskränktes offentlighetsprincipen utan att man rörde vid själva grundlagen. På det sättet slapp man också debatt. Med ett enkelt handgrepp har man i stället gjort en skenbart liten ändring av offentlighetsprincipens undantag i sekretesslagen. Där offentlighet förut var huvudregel råder nu stark sekretess. Möjligheten för allmänhet, journalister och brottsoffer att granska om polis och åklagare har skött sitt jobb begränsas allvarligt.

Det senaste året har vi också sett hur myndigheterna försett misstänkta brottslingars advokater med munkavle. Det har man gjort med hjälp av en paragraf som tidigare bara återopats i extremt känsliga fall.

Samtidigt upplever vi kriminalreportrar att inte ens principen om den offentliga rättsgången längre är självklar. Runt om i landet stängs rättssalarnas dörrar allt oftare utan verkligt stöd i lag.

Det handlar inte om rätts- och kriminalreportrars arbetssituation, även om vi också drabbas. Frågan är avsevärt större och principiellt mycket mer betydelsefull än så.

Det handlar om svenska folkets grundlagsskyddade insyn i rättsväsendet.

Den nya polisregisterlagen framställdes som en seger för öppenheten när den trädde i kraft i våras. Säpos och några av polisens register skulle bli mera tillgäng-

liga för den enskilde. Klang- och jubelfest för offentlighetsivrare. Men i glädjeyran glömde de flesta att titta närmare på vilka andra konsekvenser som följde av den nya lagen. För att reglera rätten till insyn i de nya registren gjorde man nämligen en till synes liten förändring i sekretesslagens nionde kapitel (SkrL 9:17, förundersökningssekretess till skydd för enskild). Det så kallade skaderekvisitet ändrades från rakt till omvänt. Det innebär att där offentlighet tidigare varit huvudregel är huvudregeln nu sekretess.

Det här "smittade av sig" på sekretessen för vanliga polisuppgifter. När man öppnade vissa register litegrann på glänt blev alltså följden skärpt sekretess för polisuppgifter som vi tidigare haft i stort sett fri tillgång till.

Vi vet inte om den nya konstruktionen är resultatet av en medveten tanke eller rent slarv från lagstiftarna. Men vi noterar att förslaget till ändringen ursprungligen kommer från rikspolisstyrelsen. Det framgår av regeringens proposition (1997/98:97). Som vi tolkar den redan tidigare röriga sekretesslagen kommer anhöriga och brottsoffer att hindras från att i efterhand granska om polisen har skött sitt jobb. Deras möjlighet att få upprättelse genom att väcka enskilt åtal är nu obefintlig eftersom de inte får fri tillgång till brottsutredningarna. Nedlagda förundersökningar mot brottsmisstänkta poliser och åklagare kan inte heller längre kontrolleras. Allmänhetens och medias insyn i pågående förundersökningar har kraftigt inskränkts.

Detta är synnerligen allvarligt. Eftersom

polisen är den myndighet som har störst rätt att använda tvångsmedel mot medborgarna så är behovet av insyn också störst här.

Ekosekretessutredningen tycker liksom vi att lagändringen är illa genomtänkt och har varnat för att de nya reglerna kan försvåra för brottsoffer att få ut uppgifter och ta sin rätt tillvara. Motivet till att inskränka allmänhetens insyn uppges vara att polisens arbete datoriseras allt mer. Eftersom det därmed blir lättare för allmänhet och journalister att sammanställa information ökar hotet mot den enskildes personliga integritet, anser justitiedepartementet.

Men vilken myndighet datoriserar inte fortlöpande sin verksamhet? Kommer andra myndigheter att kunna använda samma argument för att inskränka offentligheten?

Vi kriminalreportrar har under senare tid sett åtskilliga exempel på att polisen vill ha sina utredningar i fred för granskande ögon. I fallet med polismorden i Malexander har domstolen på åklagarens begäran belagt alla som har insyn med så kallat yppandeförbud. Det innebär att exempelvis advokaterna säger ett enda ord om vad som kommit fram vid ett polisförhör med deras klient så kan de straffas för det.

– Jag kan inte ens bemöta de påståenden som polisen gjort om min klient, klagade en av de munkavlebelagda advokaterna.

De här yppandeförbuden eller 5:4-förordnandena (rättegångsbalken § 5:4) har tidigare använts bara i extrema undan-

tagsfall, men börjar nu bli vardagsmat. De används utom i Malexanderutredningen också i utredningen om Svartenbrandt/Ferns eventuella beskjutning av två poliser, utredningen mot Maskeradligan och det så kallade guldmomsmålet.

Rätts- och kriminalreportrar är väl medvetna om hur viktig förundersökningssekretessen är och vilka värden den försvarar. Man kan säga att vi i allmänhet har hittat en balans mellan polisens behov av sekretess och vårt behov av insyn. Polisen har berättat allmänintressanta saker för oss och vi har funnit oss i att vissa tekniska och andra detaljer ”av utredningstekniska skäl” måste vara hemliga fram till dess att åtal väcks.

Men nu tycks den balansen i många fall ha upphört. Utredare runt om i landet har under några av de senaste årens stora brottsutredningar valt att lägga locket på helt och hållet.

Detta leder inte till att journalister slutar jaga nyheter. Men väl till att de måste söka sig till andra och kanske i vissa fall mindre välinformerade källor. Ökad slutenhet inom polisen ökar risken för att felaktiga uppgifter kommer i omlopp och minskar utrymmet för kritisk granskning. Hur det blir när polisen ensidigt får styra informationen har vi sett flera beklämmande exempel på. Efter skotten vid Stureplan pekade polisen ut fel person som mördare. När man efterlyste den så kallade HIV-mannen hade polisen inte hans rätta identitet, den togs fram av en journalist.

Svenska rättegångar ska vara offentliga enligt huvudregeln. Men den regeln nag-

gas allt oftare i kanten. Svenska domstolar har börjat använda lyckta (stängda) dörrar i en oroande omfattning. Vi anser att man gör det på ett mycket godtyckligt sätt och på lösa grunder. Det är vårt intryck att domstolarna sällan gör en egen självständig avvägning mellan intresset av offentlighet och de noga reglerade skäl som talar för stängda dörrar. I stället förefaller det vara så att så fort en part – advokat, målsägarbiträde eller åklagare – begär lyckta dörrar går rätten med på det.

Det är en fara för den enskildes rättssäkerhet och ett hinder för allmänhetens insyn i hur det går till när rättvisa skipas.

Till och med Svea hovrätt, landets största och normbildande för andra domstolar, har börjat använda sig av lyckta dörrar i ökande utsträckning. Ett beslut om lyckta dörrar kan i praktiken inte överklagas. Teoretiskt kan man ansöka om resning. Men det är en tidskrävande procedur och när ett beslut äntligen kommer så är den rättegång man vill bevaka sannolikt redan slut.

Frågan är varför rättsväsendet sluter sig allt mer för insyn? Är det för att dölja att polisens, åklagarnas, domstolarnas arbete blir allt sämre på grund av besparingar och ogenomtänkta omorganisationer?

Vill den repressiva statsmakten bestämma dagordningen? Försöker rättsväsendets aktörer ta makten över det fria ordet och bestämma vilken bild av dem själva som via media ska spridas till skattebetalare och beslutsfattare?

Om den nuvarande utvecklingen fortsätter tror vi att den bilden i stället

allvarligt kan skadas. Varför ska medborgarna lita på ett rättsväsende, som gömmer allt fler av sina förehavanden bakom sekretess?

Vi kräver att lagstiftarna vaknar och river upp den godtyckligt genomförda förändringen av sekretesslagen och återställer medborgarnas insyn i brottsutredningar och polisarbete.

Vi uppmanar svenska domstolar att inte i tid och otid utfärda yppandeförbud utan bara när det högst undantagsvis är motiverat. Samt att ta den viktiga principen om rättegångars offentlighet på verkligt allvar.

Många enskilda tjänstemän inom polis-, åklagar- och domstolsväsende värnar om den enskildes integritet och uppfattar sig själva som denna integritets sista utpost och väktare. Men så är det inte.

Den sista utposten är Sveriges journalistikår och de ansvariga utgivarna. Till vår ledning har vi utbildning och träning i pressetiska avvägningar samt bestämmelserna om förtal, lagen om hets mot folkgrupp och ett internationellt sett starkt pressetiskt regelverk. Låt oss sköta de pressetiska bedömningarna!

För KriminalJournalisternas Klubb (KJK)

Leif Bredford, Skånska Dagbladet, Lund

Filip Gustafsson, Länstidningen, Södertälje

Varg Gyllander, Norrköpings Tidningar, Norrköping

Peter Jonsson, Sundsvalls Tidning, Sundsvall

Zendry Svärdrkrona, Norrköpings Tidningar, Norrköping

Ewa Tures, Tidningarnas Telegrambyrå (TT), Stockholm